

УДК 784.071.2:[378:005.336.2]

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ХОРМЕЙСТЕРІВ В УМОВАХ ТВОРЧО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Якимчук С. Н.

У статті зосереджено увагу на характерних особливостях діяльності диригента-хормейстера, його основних функціях, особливостях підготовки з фахових дисциплін, навичках репетиційної роботи в класі з диригування, основних групах компетенцій як результат розвитку професійних якостей особистості хормейстера.

Ключові слова: диригентська діяльність, професійність, компетентність, компетенція, мануальна техніка, теорія і практика, хорова звучність, партитура, самонавчання.

В статье сосредоточено внимание на характерных особенностях деятельности дирижера-хормейстера, его основных функциях, особенностях подготовки по специальным дисциплинам, навыкам репетиционной работы в классе по дирижированию, основных группах компетенций как результат развития профессиональных качеств личности хормейстера.

Ключевые слова: дирижерская деятельность, профессионализм, компетентность, компетенция, мануальная техника, теория и практика, хоровая звучность, партитура, самообучение.

This article is devoted to the special features and main functions of the conductor/choirmaster's work, peculiarities of training in professional disciplines, rehearsal skills in the musical directing program, main sets of competencies resulting from the development of professional qualities of a choirmaster's personality.

Key words: conductor's activity, professionalism, competence, competency, manual technique, theory and practice, choral sonority, score, self-education.

Постановка проблеми. Визначальним компонентом у процесі підготовки диригента-хормейстера як фахівця є навчальний процес як чітка система організаційних і дидактичних чинників, спрямованих на організацію змісту музичної освіти на певному освітньому та кваліфікаційному рівнях відповідно до державних стандартів освіти.

В процесі навчання і формування керівника хору особливо важливе значення належить вивченню дисципліни "Диригування" не тільки в широкому розумінні – керування хором, але й у вузькому – оволодіння мануальною технікою (від лат. *manualis* – ручний) – система диригентських жестів, за допомогою яких здійснюється керування виконавським колективом (хором, оркестром) [9].

Звичайно, диригентська мова жестів історично розвивалася (стихійні та примітивні рухи тіла первісних людей, хейрономія (символічні рухи рук пальців, які підтримувалися рухами голови, корпусу) стародавнього періоду Греції та епохи Середньовіччя, шумне диригування (відбиття такту батутою, тростиною, черевиком із залізною підшвою, генерал-бас, скрипаль-концертмейстер), назви перших диригентів (доместик, уставщик, регент) і на кінець виконання нового стилю з розвиненою мовою жесту.

На початку ХХ століття побутувала думка, що вчитися диригування не потрібно, диригентом треба народитися, а його талант закладений самою природою. Зрозуміло, що діяльність будь-якого професіонала, зокрема того, професійна діяльність якого пов'язана з освітньо-виховною роботою, започатковує природний компонент, але характеризується талановита людина як професіонал на основі відповідних компетенцій, набутих у процесі професійної підготовки. У такий самий спосіб характеризується диригент, покликаний володіти складним і багатограним комплексом багатьох якостей – талантом, майстерністю, волею,

слухом, досвідом. Однак всі ці складники залишаються нереалізованими, не досягнуть кінцевої мети – професійного звучання хору чи оркестру, якщо диригент не володітиме компетенціями щодо їх втілення, не буде спроможним легко і вільно проілюструвати хору чи оркестру темп, динаміку, характер і власну інтерпретацію твору з урахуванням відповідного стилю, тому що "диригентський жест – провідний засіб впливу на колектив виконавців" [2, с. 66].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані із формуванням професійних компетенцій майбутніх хормейстерів, розглядаються у працях багатьох сучасних дослідників: Б. Тевліна, М. Осеннева, В. Самарина, Я. Сверлюка, В. Живова. Аналіз праць засвідчив, що проблеми підготовки диригента-хормейстера розкрита широко і багатогранно, але, як на наш погляд, відсутня чіткість щодо виокремлення компетенцій у цьому контексті.

Тому ми зосередили увагу на компетентнісному підході у процесі формування професійних компетентностей за рахунок аналізу, прогнозування, розкриття послідовності завдань в умовах творчо-педагогічної практики як результату розвитку професійності фахівця.

Виклад основного матеріалу. Відмінна якість диригентської діяльності полягає у тому, що "диригент грає не сам, а керує грою інших і діє на неї" (Бруно Вальтер). Тобто диригент має справу з живим інструментом – людьми і своє розуміння, тлумачення задуму музичного твору передає слухачу тільки через посередництво цього інструмента [6, с. 11]. Ця особливість і специфічність диригентського мистецтва, крім інших умов (музичне обдарування, знання, покликання тощо), вимагає наявності від диригента відповідних якостей та професійних компетенцій. *Наприклад, одним із завдань сучасної вищої школи є підготовка компетентного, "гнучкого", конкурентоспроможного фахівця. Н. Ничкало вважає головним завданням професійного навчання підготовку "кваліфікованих конкурентоспроможних кадрів із високим рівнем професійних знань, умінь, навичок, виховання соціально-активних членів суспільства, формування в них наукового світосприйняття, творчого мислення, кращих людських якостей, національної свідомості" [4, с. 50].*

Заслужовує на увагу дослідження І. Беха щодо становлення професіонала в сучасних соціальних умовах. На його думку, "умовою і засобом реалізації професії виступає людина професіонал, в особистості якої, з одного боку, втілюється те спільне, що характерне для будь-якого працівника, який зайнятий даним видом праці, а з іншого – індивідуальне, привнесене ним самим у кожний конкретний акт, кожний аспект професійної діяльності" [4, с. 52].

Зрозуміло, щоб обґрунтувати компетентнісний підхід щодо підготовки хормейстера, необхідно з'ясувати відповідний понятійний апарат, синтезувати різні погляди вчених щодо його реалізації. Багатьма ученими поняття "компетенція" пов'язується із галуззю умінь, а не знань. Однак **компетенція** – це загальна здібність особистості, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах і набувається в процесі навчання. Бути компетентним – означає бути вченим, або освіченим.

Натомість **компетентність** – це складна інтегративна якість особистості, що сприяє готовності здійснювати певну діяльність [5, с. 510]. Сучасний хормейстер повинен володіти усіма компетенціями сам і забезпечити ними своїх виконавців, творчо засвоювати знання, критично осмислювати здобуту інформацію; застосовувати організаційно-педагогічні навички, майстерність мануальної техніки, положення корпусу, міміку обличчя – тобто комплекс технічно-психологічних і музично-художніх якостей впливу на виконавський колектив; мистецтво диригента-хормейстера проявляти в керуванні музичним колективом, підпорядковуючи різні виконавські індивідуальності, темпераменти; спрямовувати творчі зусилля колективу в єдине хорове звучання; хоровий колектив має виконувати музичний твір у такий спосіб, як запрограмував диригент, тому необхідна присутність такої якості, як волевільні зусилля. Воля диригента, вміння користуватися нею щодо себе і творчого колективу є одним із суттєвих чинників у процесі диригування [6, с. 17]. Воля і творче стремління – дві якості, без яких музиканту, навіть видатному, не варто ставати за диригентський пульт [7].

Кожний з диригентів в рамках загальних основ і принципів відрізняється своїм власним стилем, манерою, прийомами жестикуляції тощо [8].

Лорін Мазель зауважив: "Дуже добрий диригент, якщо він тільки дуже добрий диригент, – не дуже добрий диригент". Це означає, що диригенту-хормейстеру необхідно знати суміжні мистецтва, фахові дисципліни – "Методика роботи з хором", "Хорове сольфеджіо", "Аранжування", "Історію та теорію хорового диригування", "Хорознавство", систематично поглиблювати свої знання у галузі філософії, естетики, історії різних видів мистецтв.

Отже, диригент-хормейстер – це професійний виконавець, педагог і керівник творчо-виконавського колективу. Оскільки професіонал розглядається як цілісний суб'єкт, активний, вільний, відповідальний у проектуванні, освітньому і творчому перетворенні власної діяльності, то провідними особливостями діяльності хормейстера-професіонала на сучасному етапі вважається комплексність, цілісність, творчий характер, поєднання колективної діяльності та індивідуальної творчості. Тому ця спеціальність вимагає великої кількості фахових знань та відповідних умінь (компетенцій).

Виконавські навички хормейстер набуває індивідуально у класі з диригування, де передбачено сформувати низку технічних умінь та навичок:

- постава диригентського апарату та його функції;
- типи диригентського жесту, характер, амплітуда, темпи;
- диригентські штрихи та схеми;
- особливості ауфтактів, зняття, вступи;
- динаміка, паузи, фермати, синкопи;
- визначення недоліків з диригування та їх усунення;
- робота над партитурою.

Формування цілісної системи професійно важливих якостей диригента є головним у професійному становленні особистості конкурентоспроможного фахівця, оскільки при цьому визначаються можливості людини у професійній діяльності, де важливими є морально-естетичні, вольові, інтелектуальні здібності, професійні якості та професійна компетентність.

Професійна компетентність формується як результат розвитку професійних якостей особистості: пам'яті, логічного мислення, рефлексії, організованості, пунктуальності, емоційної стійкості, уваги, допитливості, рішучості, комунікабельності. Розвиток цих основних якостей у поєднанні зі стійкою системою моральних цінностей слугує основою формування компонентів, необхідних для будь-якої спеціальності.

Якщо перерахувати основні вимоги до диригента-хормейстера, то він повинен володіти ще й:

- музичною освітою і природними даними (мати музичний слух, вільне сольфеджування, знання гармонії, поліфонії, уміння аналізувати, читати партитуру, володіти інструментом);
- філософсько-естетичними знаннями та рівнем культури (знання історії культури, хорової літератури, стилів, форм, епох, відомостей про композиторів);
- фізичною підготовкою, психологічно-вольовими даними, організаційно-педагогічними здібностями і навичками.

Усі професійні компетентності студентів-хормейстерів набуті під час навчання повинні засвоюватися під час творчо-педагогічної практики.

Провідними завданнями щодо організації практики є формування умінь:

- вибрати хоровий твір для вивчення хоровим колективом різного типу з урахуванням можливостей і музично-слухового розвитку виконавців;
- розучування з хором творів і уміння знаходити найбільш доцільні відповідно до особливостей фактури їх викладу;
- планомірно здійснювати процес розучування репертуару з хором;
- приводити голоси в робочий стан, прищеплювати їм співочі навички на основі колективного розспівування;
- настроювати хор шляхом спеціальних вправ та на основі музичних творів з репертуару;

- досягати злагодженості елементів хорової звучності в співочому колективі;
- регулювати в процесі репетиційної роботи співоче навантаження з метою охорони голосового апарату виконавців від зайвої втоми;
- знаходити для кожного твору художньо-виразові засоби виконання (темпи, фразування, вокально-темброві фарби та інше), втілювати їх у звучання хору, забезпечуючи тим самим найбільш повне виявлення художнього змісту твору [3].

Хорова практика проводиться за двома напрямками:

- у формі індивідуальних занять щодо підготовки студента до роботи з хором;
- у формі колективного заняття, коли студент здійснює розучування з хором підготовлений репертуар.

Педагог перевіряє готовність студента до роботи, що проявляється в такому:

- представлення репертуару для роботи;
- спів творів, хорових партій з назвою нот та зі словами;
- виконання хорових партитур на фортепіано з дотриманням всіх виразових засобів;
- знання відомостей про композитора;
- гармонічний аналіз творів і спів акордів по вертикалі;
- гра хорових партій з диригуванням.

Після репетиції дії студента обговорюються з викладачем. Керуючи практичною роботою студента, викладач розв'язує з ним завдання і пропонує доводити роботу з хором до повноцінного звучання згідно з творчим розвитком колективу. Крім аудиторної роботи, практикуються виступи студентів з хором під час концертів. Завдання диригента під час концертного виступу – організувати і передати той настрій, на якому ґрунтується хорова партитура. Всі деталі технологічного порядку займають другорядне місце. Слухаючи хор, диригент за допомогою руки надає ту чи іншу технічну допомогу, нагадує моменти репетиційної роботи. Слід пам'ятати: якщо хор погано засвоїв матеріал, ніякі прагнення диригента не допоможуть створити художній образ; знаючи добре твір, хор теж заспіває невиразно, коли диригент, окрім тактування та вступів, нічого не зможе відтворити.

Бувають випадки, коли хор професіоналів читає з аркуша і за кілька репетицій може виконати твір, а диригент продиригувати з аркуша. Дійсно, твір озвучується, але не розкриваються всі виразові засоби, адже хору потрібний час для виспівування, тому і не розкриваються інтонаційно-мелодичні, темброво-гармонічні, ритмічні, динамічні та інші засоби виразності. Таке виконання не викликає емоцій ні у виконавців, ні у самих слухачів.

Диригенти, які не можуть створити художні образи, називаються "тактуючими". Вони, як прийнято називати, диригують повітрям, не відчуваючи музики у своїй свідомості [1, с. 298]. Це, звичайно, забезпечить студентам досвід диригентсько-хорового виконавства перед слухачами, а також розглядатиметься як певний звіт студентів про практику.

Які основні труднощі виникають у молодого диригента під час роботи з хором? Чому він, навіть добре володіючи партитурою, інколи розгублюється під час репетиції?

Причин для цього є чимало, але багато залежить від особистих якостей диригента, від його фахової підготовки. Але головна причина – об'ємність звучання, з яким студент зустрічається на репетиції. Захоплений керівництвом багатоголосого хору, диригент майже не спроможний стежити за всіма особливостями виконання, йому важко знайти помилки, неправильно заспівану ноту. Навіть, коли він і чує, що виконання твору маловиразне, він не спроможний визначити, в чому полягає причина цього недоліку. Часто робить зауваження навімання, в чому проявляється відсутність педагогічних навичок. Тому, перш ніж починати роботу з хором, диригент повинен навчитися працювати з партіями.

У нинішніх умовах глобалізації суспільства виникли інформаційні технології, що витісняють засоби звичайних комунікацій. Студент, володіючи комп'ютерними технологіями, може знайти і послухати музичні твори у виконанні найкращих світових хорових колективів. Так само студент, займаючись самонавчанням та самовдосконаленням, може розширити свій кругозір, рівняючись на еталонні зразки певного твору. Почувши об'ємне виконання твору з відповідними виразовими засобами, молодий хормейстер застосовує їх у своїй практичній роботі.

Висновок. Щоб досягти у майбутньому професіонального диригентсько-виконавського рівня, необхідно розвивати мануальну техніку диригування на початковому етапі навчання, не поспішаючи, наполегливо працювати над диригентською поставою, засвоєнням схем, плавністю і пластичністю рухів у творах наспівного складу та характерних жестів у виконанні енергійної музики. Щоб студенти прагнули втілювати методичні знання в практичну діяльність, їх потрібно спрямовувати на власний пошук методів проведення репетицій, після яких студенти обґрунтовують свої методичні підходи та дії при трактуванні музично-хорових творів.

Отже, професійна компетентність є складовою професійної діяльності хормейстера-диригента і формується за допомогою складної трансформації інтересів, потреб під час практики на основі процесів усвідомлення і переосмислення.

Література

1. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс / Б. В. Асафьев. – 2-е изд. – Л. : Музыка, 1971. – 376 с.
2. Дмитревський Г. О. Хорознавство і керування хором: елементарний курс / Г. О. Дмитревський. – К. : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. – 96 с.
3. Живов В. Л. Хоровое исполнительство: теория, методика, практика / В. Л. Живов. – М. : Владос, 2003. – 272 с.
4. Завалевський Ю. І. Сучасний вчитель: вимір часу : навч.-метод. посіб. / Ю. І. Завалевський. – К. : Вид. дім "Букрек", 2008. – 288 с.
5. Карпенчук С. Г. Філософія освіти (загальна теорія педагогіки) : монографія / С. Г. Карпенчук. – К. : Видавничий дім "Слово", 2013. – 687 с.
6. Малько Н. А. Основы техники дирижирования / Н. А. Малько. – М. : Музыка, 1965. – 219 с.
7. Пазовський А. М. Записки диригента / А. М. Пазовський ; заг. ред. В. Кухарського. – М. : Музыка, 1966. – 560 с.
8. Розумний І. Посібник з диригування / І. Розумний. – К. : Музична Україна, 1968. – 130 с.
9. Юцевич Ю. Є. Музыка : словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 352 с.